

OSMANLIDA MANZUM FETVÂLAR VE EDEBÎ DEĞERLERİ

Muhittin ELİAÇIK*

ÖZET

Fetvâ, şeyhülislâm veya müftülerin müşkil konularda kendilerine yöneltilen suallere verdikleri *güçlü cevap*lardır. Fetvâ kelimesi de zaten Arapça genç, kavî, güçlü anlamındaki fetâ kelimesinden türemiştir. Osmanlıda beş asırlık bir sürede 129 şeyhülislâm görev yapmış ve verdikleri fetvâlar zor meselelerde en çok başvurulan kaynaklar arasında yer almıştır. Bu fetvâlar içinde manzum biçimde verilenler de görülmüş ve daima dikkat çekici bulunmuştur. Bu fetvâlar, kalem ve kelimeleri güçlü şeyhülislâm şairlerce yazılmış olduklarından şekil, muhteva ve edebî yönden diğer fetvâlardan ayrılmış ve sanat yönleri de bulunmuştur. Manzum fetvâlarda vezin ve kafiyece gözetilen bir itina ve özenle seçilmiş kelimelerin yanısıra edebî sanatlar da başarılı biçimde kullanılmıştır. Bu makalede, bu fetvâların daha ziyade, edebî değerleri incelenmektedir.¹

Anahtar kelimeler: Fetvâ, manzum fetvâ, şeyhülislâm, edebî sanat.

THE FATWAS IN VERSE IN OTTOMAN AND ITS LITERARY VALUES

ABSTRACT

Fatwa is the *strong response* from muftis and sheikhulislam to complicated issues which are asked to them. The word fatwa has already “feta” (means brave, young, powerful) comes from the root. In Ottoman, 129 sheikhulislam served during five centuries and their fatwas have been the most referenced sources in complicated issues. Among these fatwas are the fatwas which were given poetic too and they have been found remarkable. Now that these fatwas were written from sheikhulislam poets who are good at kalam and writing, they are different from the other fatwas as shape and content and they are found artful too. In poetic fatwas, literary arts are added to sentences too which are chosen carefully and elaborately on account of rhyme and prosody. In this article, literary feature and value of these Fatwas will be examined.

Key words: Fatwa, fatwas in verse, shaykh al-Islam, literary art.

* Prof. Dr. Kırıkkale Üniversitesi Fen-Edebiyat Fak. Türk Dili ve Ed. Böl. El-mek: meliacik63@yahoo.com

¹ Bu makale, “Osmanlı’da Manzum Fetvâ Geleneği” Türkiyat Mecmuası, C. 21/Güz, 2011, ss.105-145’de yayımlanan makalemizin yeniden ele alınıp düzenlenmiş şekli olup; daha ziyade, fetvâların edebî değerleri üzerinde inceleme yapılmaktadır.

Giriş

İslâm dünyasında nazımla anlatım daima mühim bir vasıta olmuş ve çok sayıda eserin kaleme alınmasına hizmet etmiştir. Bu anlatım, sözü azaltıp ezberlemeyi de kolaylaştırdığından büyük rağbet görmüş, Selçuklu ve Osmanlı sahasında dinî-şer'î ve dinî-tasavvufî olarak iki geniş çerçevede birçok eserin yazılmasına vesile olmuştur². Dinî konuların manzum biçimde yazılma sebepleri “nâzımın şair oluşu veya bu sahada eser verme arzusu, tercüme eserlerde aslının da manzum oluşu, talimî konularda manzum yazma geleneğinin mevcûdiyeti, nazire yazma geleneği, kolay okuma ve ezberleme” şeklinde sıralanabilir³. Nazımla anlatım, Osmanlı sahasında fetvâ gibi ciddi ve hukuki bir konuda da uygulanmıştır. Bu uygulama daha ziyade, fetvâyı veren şeyhülislâm veya müftünün şair olmasıyla ilgili olmuştur. Manzum fetvâ verilmesinde fetvânın manzum biçimde sorulması da etkili olmuştur. Böyle bir fetvâ da tabî ki şair veya şiirden anlayan bir şeyhülislâm veya müftüye sorulmuştur. Bu sebeple, manzum fetvâ vermek kişisel tercihle sınırlı kalmış bir uygulama olarak görünmektedir.

Fetvâ

Fetvâ, İslâm hukukunun dört ana kaynağı olan “Kur’ân, sünnet, icma ve kıyas”tan, kıyasın kapsamına giren bir terim olup, ortada bulunan bir olayın hükmünün müftü veya şeyhülislâm tarafından araştırılıp cevaplanması demektir. Bu kelime, “yiğit, genç, kavî, delikanlı” anlamındaki fetâ kelimesinden türemiş ve lügatte “bir olayın hükmünü açıklayıp ortaya koyan, güçlükleri çözen kuvvetli cevap” anlamını bulmuştur. Terim olarak ise, “fakih bir kişinin sorulan fihki bir meseleye yazılı veya sözlü olarak verdiği cevap ve ortaya koyduğu hüküm” anlamındadır⁴. Verilen cevapla müşkil bir mesele güçlü bir şekilde izah edildiğinden cevaba da fetvâ denilmiştir. İslâm devletlerinde halifeler fakihlerin fetvâlarına büyük önem vermiş ve müftülerden görüş almadıkça büyük işlere girişmemişlerdir. Emevî halifesi Ömer bin Abdülaziz döneminde iftâ teşkilatı resmen kurulmuş, Memlûklerde ise müftüler devlet yönetiminde etkin biçimde yer almaya başlamışlardır. Osmanlı Devleti’nde de birçok mühim olayda fetvâyı başvurulmuş ve özel hukuku ilgilendiren fetvâlar kişilerin, kamu hukukunu ilgilendiren fetvâlar ise idarecilerin isteği üzerine verilmiştir⁵. Osmanlı Devleti’nin kurucusu Osman Gazi, kayınpederi Şeyh Edebâli(ö.1326)’yi fetvâ işlerine, bacanağı Dursun Fakih’i de kazâ (yargı) işlerine bakmakla görevlendirmiş, Şeyh Edebâli’nin vefatı üzerine Dursun Fakih onun görevini de üstlenmiştir⁶. Osmanlıda idarî sistem ve müesseselerin gelişmesiyle birlikte, 15.yüzyıl başlarında Meşihat makamı tesis edilmiş, taşralarda ise müftüler bu makama bağlı olarak bu işi yürütmüşlerdir.

Fetvâları ihtivâ eden eserler genellikle *Fetvâ/Fetâvâ*, *Nevâzil*, *Vâkıât*, *Mesâil*, *Es’ile-Ecvibe*, *Hizâne*, *Muhît*, *Muhtasar*, *Müntahab*, *Mesâil*, *Hulâsa* ve *Mecmûa* gibi başlıklar altında toplanmıştır⁷. Fetvâ kitaplarında konular “mes’ele-el-cevâb” şeklinde sıralanmış ve bunlar fetvâ

²A. S. Levend, “Dinî Edebiyatımızın Başlıca Ürünleri”, *TDAY Belleten*, 1972, s.35-80. Mustafa Ergün, *Medreselerde Okutulan Dersler ve Ders Kitapları*, AKÜ A.Dil-Tarih ve Kültür Arşt. Dergisi, Afyon, 1996, s. 2; R.Cici, *Osmanlı Hukuk Düşüncesini Etkileyen Başlıca Kaynaklar*, UÜ İFD, Bursa 1999, 8/8, s. 231, 233.

³Amil Çelebioğlu, *Türk Edebiyatında Manzum Dinî Eserler*, Eski Türk Edb. Araştırmaları, MEB, İstanbul 1998, s. 350.

⁴Ebu'l-Ula Mardin, “Fetvâ”, C. IV, *İA*, İstanbul 1977, s. 582; Ömer Nasuhi Bilmen, *Hukuk-ı İslamiyye ve Istılahat-ı Fıkhiyye Kamusu*, İstanbul 1976, C. I, s. 246; Fahrettin Atar, “Fetvâ”, *DİA*, C. XII, İstanbul 1995, s. 486.

⁵Atar, agm., s. 488.

⁶Osmanlı ilmiyesi ahî şeyhi Şeyh Edebali’nin başkanlığında Dursun Fakih (ö.1327) ile başlamış, Davûd-ı Kayserî (ö.1351) ve Molla Fenârî (ö.1424) ile devam etmiştir. Yıldırım Bayezid döneminde ilk talebe kanunnâmesi çıkarılmış, Fatih zamanında medreseler derecelendirilmiştir (Cahit Baltacı, *İslâm Medeniyeti Tarihi*, İstanbul 2005,s.153-155). Osmanlı medreselerinde kitapları en çok okutulan âlimler Selçuklu dönemi âlimlerinin yanında İbni Hâcib (ö. 1248), Taftâzânî (ö. 1389) ve Seyyid Şerif Cürçânî (ö. 1413) vb. âlimler olmuştur (Mustafa Bilge, *İlk Osmanlı Medreseleri*, İstanbul 1984, s. 42, 43).

⁷Pehlul Düzenli, *Osmanlı Hukukçusu Şeyhülislâm Ebussuûd Efendi ve Fetvâları*, Selçuk Üniversitesi SBE, Konya 2007, Doktora Tezi, s. 68.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 7/1 Winter 2012

verenin bizzat kendisince veya genellikle öğrencilerince fikhî baplara göre düzenlenmiştir. Kadıların en çok başvurduğu fetvâ kitapları Ebussuud Efendi'nin fetvâları ile Müeyyedzade Abdurrahman Efendi'nin (ö.1516) *Mecmua-i İbni'l-Müeyyed*, Sadi Çelebi'nin (ö.1538) *Fetâvâ-i Sadiyye*, Zekeriyazade Yahya Efendi'nin (ö.1644) *Fetâvâ-i Yahya Efendi*, Balizâde Mustafa Efendi'nin (ö.1658) *Fetâvâ*, Çatalcalı Ali Efendi'nin (ö. 1687) *Fetâvâ-i Ankaravi*, Feyzullah Efendi'nin (ö.1703) *Fetâvâ-i Feyziyye*, Menteşizade Abdurrahim Efendi'nin (ö.1716) *Fetâvâ-i Abdurrahim*, Yenişehirli Abdullah Efendi'nin (ö.1743) *Behcetü'l-fetâvâ*, Dürrizade Mehmed Efendi'nin (ö.1800) *Neticetü'l-fetâvâ* adlı eserleri olmuştur⁸.

Osmanlı'da yaklaşık beş asırlık sürede 129 şeyhülislâm görev yapmış ve ilk atama Rumeli'ye başmüftü atanan Elvan Fakîh ile olmuştur. Osmanlı'da şeyhülislâmlar daima ilim ve sanat erbabı kimselerden olmuş ve şair, bestekâr, tarihçi, hukukçu, devlet adamı gibi birçok kimliğin de sahibi bulunmuşlar, protokolde hep önce gelmişlerdir. Osmanlı devlet teşkilatında şeyhülislâmın mevkiî, Fatih kanunnamesinde şöyle belirtilmiştir: “*Ve şeyhülislâm ulemânun reisidür ve muallim-i sultânî dahi kezâlik serdâr-ı ulemâdur. Vezîr-i a'zamun, anları riâyeten üstüne olmak münâsibdür ammâ müftî ve hoca sâir vüzerâdan bir nice tabaka yukarıdur ve tasaddur dahî ederler.*”⁹ Kanuni dönemine kadar dokunulmazlığı bulunan şeyhülislâmlar bu dönemden itibaren azil, katil, istifa gibi olayları da yaşamışlardır. İslâm dünyasında ilk dönemlerde meseleler sözlü olarak sorulup cevaplanmışken bu durum daha sonraları genellikle yazılı olmuştur¹⁰. Osmanlı'da herhangi bir konuda Fetvâ Emîni Dairesi'ne başvurularak yazılı olarak sorulan meseleler fetvâ emîni kâtibince *mesele* adı altında şer'î usule göre sâkk usulüyle, dokuz parmak uzunluğunda ve dört parmak eninde bir kağıt üzerine küçük harflerle talik kırmısı hatla yazılırdı¹¹. Fetvâlarda erkekler için Zeyd, Amr, Bekir, Halid, Velid; kadınlar için Hind, Zeyneb, Hatice, Ümmü Gülsüm, Rabia gibi hayali isimler kullanılmış ve fetvâların atlarına şeyhülislâmların bizzat imza atmaları gerekmiştir¹².

Fetvâ mecmuaları genellikle klâsik fikhî kitaplarındaki kitâb ve bâblara göre düzenlenmiş ve mecmuaların çoğunda fetvânın kaynağı belirtilmiştir. Bazı fetvâ derlemelerinin kenarlarına ilave fetvâlar da yazılmış ve bunlar genellikle kitabın sahibince derlemeyi zenginleştirmek için kopya edilmiştir. Mesela Minkarizâde Yahya Efendi'nin fetvâlarının bulunduğu *Fetâvâ-yı Ataullah Efendi*'nin bir nüshasında, muhtemelen önceki sahiplerince yazılmış, değişik müftülere ait yüzlerce kenar fetvâsı bulunmaktadır¹³. Fetvâ kitaplarında *vakf, talâk, bey' ü şirâ, nikâh, kazâ, muhakeme* gibi konuların çokluğu dikkati çekmektedir. Fetvâ mecmuaları genellikle 17-18. yüzyıllara ait olup bunların en meşhurları: Minkarizâde Yahya Efendi'nin *Fetâvâ-yı Ataullah*, Ankaralı Mehmed Emin Efendi'nin *Fetâvâ-yı Ankaravi*, Çatalcalı Ali Efendi'nin *Fetâvâ-yı Ali Efendi*, Seyyid Feyzullah Efendi'nin *Fetâvâ-yı Feyziyye*, Yenişehirli Abdullah Efendi'nin *Behcetü'l-Fetâvâ*, Dürrizâde Mehmed Efendi'nin *Neticetü'l-Fetâvâ*'sıdır¹⁴.

Osmanlı'da nazmen fetvâ verme uygulaması

Osmanlı Devleti'nde şeyhülislâm veya müftüler fetvâlarını manzum hâlde de yazmış ve böyle fetvâlar büyük ölçüde, meselenin manzum hâlde sorulmasından dolayı oluşmuştur. Giderek

⁸M. Akif Aydın, *Osmanlı'da Hukuk, Osmanlı Devleti Tarihi*, C. II, Feza Gazetecilik, İstanbul 1999, s. 416. Hayri Ergin, 18. yy. fetvâlarına Göre Osmanlı'da Günlük Hayat (Behcetü'l-fetâvâ Örneği), Gazi Üni., SBE, Ankara 2006, ilt, s.17-18.

⁹Ahmed Akgündüz, *Osmanlı Kanunnameleri ve Hukukî Tahlilleri*, C. I, İstanbul 1990, s. 318.

¹⁰Atar, agm, s.494.

¹¹Uriel Heyd, “Osmanlı'da Fetvâ Müessesesinin Bazı Tezahürleri”, (çev.Fethi Gedikli), *Hukuk Araştırmaları Dergisi*, 9/1-3, 1995, s.291; Colin Imber, *Ebussuud: The Islamic Legal Interpretation*, California 1997, s.56.

¹²İ.H.Uzunçarşılı, *Osmanlı Devletinin İlmiye Teşkilatı*, TTK Ankara 1965, s. 200-201.

¹³Ali Yaycıoğlu, *Ottoman Fatwa (An Essay on Legal Consultation in the Ottoman Empire)*, Ankara 1997, Bilkent Üni. yüksek lisans tezi (ilt), s. 98, 99.

¹⁴Yaycıoğlu, agt., s. 91-95.

gelenek hâline gelmiş olan bu uygulamada manzum fetvâyı veren şeyhülislâm veya müftünün şair olmasının büyük etkisi olmuştur. Manzum hâlde fetvâ veren şeyhülislâm veya müftülerin baba, oğul, kardeş, amca vs. yakınlarından birisinin de şair olması dikkati çeken bir durumdur. Mesela, Hoca Sadeddin, Bahâî Mehmed, Ebû Saîd, Bostânzâde Mehmed ve Yenişehirli Abdullah Efendiler kendileri şair oldukları gibi, yakınlarından da birçok divan şairi bulunan şeyhülislâmlardır. Şu ana kadar, kütüphanelerde bulunan “Mecmû’a-i Fetâvâ, Hulâsatü’l-fetâvâ, Sefîne-i Fetâvâ” vb. adlar altında kayıtlı fetvâ kitaplarından yaklaşık 5000 yaprak (10000 sayfa) taranmış ve toplamı 250 beyiti bulan 22 manzum fetvâ tespit edilmiştir. Manzum fetvâlarda, sanat kaygısı ve edebî tekellüfat pek görülme de, güçlü şairlerce kaleme alındıklarından, sıradan nazım parçaları oldukları da söylenememektedir. Elimizdeki 22 manzum fetva şeyhülislâmlık yapmış olan Ebussu’ûd Efendi(ö.1574), Hoca Sa’deddîn Efendi (ö. 1599), Muhammed bin Sa’deddîn Efendi (ö.1615), Muhammed Bahâî Efendi (ö.1653), Ebû Sa’îd Mehmed Efendi, Bostânzâde Mehmed Efendi (ö.1598) ve Yenişehirli Abdullah Efendi(ö.1744)’ye aittir. Kadılık ve müderrislik yapmış Seyyid Mehmed Rıza (ö.1671)’ya ait de üç manzum fetvâ bulunmaktadır. Bu fetvâların bazıları cevabıyla birlikte sadece 3-4 beyitken, bazıları 20 beyite çıkmaktadır. Toplam 220 beyit olan bu fetvâların konuları şöyle sıralanabilir: *Gasp, vasiyet, katl, mal taksimi, talak, erkeğe ipek giymenin hükmü, köle alım satımı, sulh davasında vekâlet, mer’aya harman yapmanın hükmü, zengin bir imamın dilenmesinin hükmü, vasînin verdiği sözden dönmesi, ilkâ-i cenîn, sulh davasında vekâlet, sefere asker göndermemenin hükmü, kahvenin hükmü, katl, gasp ve şahitlik, köle alımında vekaletin hükmü, ücretle imâmetin hükmü, ölen Zeyd’den hamile kalan iki ayrı çocuğun miras taksimi, gaip olanın miras taksimi, zimmî Zeyd’in ümmülveledinin İslâm’a gelmesi durumu, cariyesine verilen talakın hükmü.*

Manzum fetvâların edebî değerleri

Manzum fetvâlar dil ve edebî yönden, dikkati çeken bazı özellikler göstermektedir. En önemli özellik, şeyhülislâmlar için kullanılan, mübalağa da ifade eden övgü dolu ifadelerle teşbihlerdir. Bu övgülere büyük ölçüde, şeyhülislâm veya müftünün yaptığı hizmetin büyüklüğünü anlatmak için başvurulduğu anlaşılmaktadır. Fetvâ, müşkil konuların güçlüğünü çözen “güçlü cevap” anlamına geldiğinden, bu cevabı veren şeyhülislâm veya müftünün de büyük bir hizmet yapmış olduğu telakki edilmiştir. Bu yüzden bu ifadeler teşbih sanatının güzel örnekleriyle sunulmuştur. Aşağıda bunlara ait örnekler görülmektedir:

Muhammed Bahâî Efendi için:

Kudsiyân müşkilâtını câyiz
Hâk-i pâyünden itse istiftâ
Zât-ı pâkûn gibi sadeçe-i kevn
Bir güher itmedi dahı peydâ
Hak budur buldı sâhibin şimdi
‘İlm ü fazl u ma’ârif ü takvâ

“Gökteki meleklerin, müşkillerini senin eşiğine getirip sormaları uygundur. Kâinatın küçük sedefi daha senin temiz zâtın gibi bir inci ortaya koymadı. Şimdi ilim, fazl, irfan ve takva gerçekten sahibini bulmuştur.”

Hâtemü’l-müctehidîn hazret-i Şeyhü’l-İslâm
Ki ser-â-pâ heme ‘ilm ü hüner ü fazl u kemâl
Mahber-i fazlı süveydâ-yı dil-i dânyâ
Kilk-i fetvâ-rakamı ‘ukde-güşâ-yı işkâl

Baştan ayağa hep ilim, hüner, fazilet ve olgunluk sahibi olan, müctehitlerin sonuncusu saygın Şeyhülislâm. Olgunluğunun diviti alimlik gönlünün süveydası; fetvâ yazan kalemi de güçlük düğümünün açıcısıdır.”

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 7/1 Winter 2012

Ey kalem-perdâz-ı hikmet-sâz-ı dîn
 Vey zevât-ârâ-yı hükm-i Kirdigâr
 Ey müfti-i zamâne vü hallâl-ı müşkilât
 Zât-ı şerîfün ekmele ü keşşâf-ı rûzigâr
“Ey dinin hikmetler yapan kalem düzücüsü! Ey Allah’ın hükmünün zâtlarını (divitlerini) süsleyen! Ey devrin müşkilât çözen müftüsü! Şerefli zâtın, zamanın keşşâfı ve en olgunudur.”

Ebû Sa’îd Efendi için:

Dinle ey müfti-i hak-gûy u hakâyık-iz’ân
 Bu iki müşkilimiz hall idüp eyle ihsân
“Dinle ey hakikatleri anlayan ve hak söyleyen müftü! Lütfedip bu iki müşkilimizi çözerek iyilik et ve Rahîm ve Rahmân’ın lütuflarına er.”

Ey şeref-i zâtı sa’âdet-nümâ
 Hazret-i ‘allâme müşkil-güşâ
“Ey mesut ve şerefli, müşkil çözücü saygın bilgin!”

Hoca Sa’deddîn Efendi için:

Ey ser-efrâz-ı -i fuzalâ (Ey fâzıllar fırkasının lideri); *Müfti-i ‘âlem* (Dünyanın müftüsü)

Muhammed bin Sa’deddîn Efendi için:

Ey re’îs-i mecâmi’-i ‘ulemâ
 Ey sezâvâr-ı ‘izzet ü tebcîl
“Ey alimler topluluğunun reisi, ey izzet ve ululamaya layık olan zât!”

Bu su’âle virüp cevâb-ı savâb
 Âhiretde bulun sevâb-ı cezîl
“Bu suale doğru bir cevap verip ahirette bolca sevap bulunuz.”

Bostânzâde Mehmed Efendi için:

Ey ser-efrâz-ı zümre-i ‘ulemâ
 Eyle tahkîk nicedür fetvâ
“Ey ulema zümresinin lideri! Bu işte fetvânın nasıl olduğunu araştır.”

Ey re’îs-i eimme-i ‘ulemâ
 Şeyhü’l-İslâm-ı muktedâ-yı enâm
“Ey halkın kendisine tâbi olduğu şeyhülislâm, ey ulemanın imamlarının reisi!”

Müfti-i müşkil-i savâb u hatâ
 Mesned-ârâ-yı mahfel-i fetvâ
“Fetvâ derneğinin makamını süsleyen, doğru ve yanlışın güçlüğünü çözen müftü.”

Edebî sanatlar bakımından genellikle fakir bir görüntü içinde olan manzum fetvâlar, şairlikleri de bulunan şeyhülislâmlarca kaleme alındıklarının belli edecek kadar da zarif ve ince bir üslupla yazılmışlardır. Bu fetvâlar soru ve cevaba dayalı olduklarından vezin, kafiye ve kullanılan

birkaç edebî sanat dışında fazla bir edebî değer taşımamışlar; ancak, bazı beyitlerde bu yargıyı çürüten başarılı edebî sanat ve ifadeler yer almış ve tevriye, kinaye ve mecazların güzel örnekleri sunulmuştur. Bu fetvâlarda kullanılan edebî sanatlar daha ziyade, müftü veya şeyhülislâmlara atfedilen övgü dolu ifadelerle teşbih sanatında yoğunlaşmaktadır. Aşağıda verilen beyitlerde bu durumu görmek mümkündür:

Muhammed Bahâî Efendi için, örnekleri yukarıda verilen beyitlerde “*sadefçe-i kevn, ‘akl-ı küll-fitrat, yegâne-i dehr, süveydâ, ‘ukde-güşâ, kalem-perdâz, hallâl-ı müşkilât, keşşâf*” gibi benzetmeler yapılmıştır:

Bostânzâde Mehmed Efendi için “*re’îs-i eimme-i ‘ulemâ, mesned-ârâ-yı mahfel-i fetvâ, müşkil-endâz-ı mahfel-i ulemâ* gibi benzetme ve tanımlar yapılmıştır.

Yenişehirli Abdullah Efendi için “*kâ’id-i rekb-i cümle-i fuzalâ* (fâzıllar alayının serdarı), *bahr-ı râ’ik* (saf ve katışıksız bir deniz), *gölşen-i fıkha nehr-i fâ’ik* (fıkıh gülbahçesinin üstün bir nehri), *cemilü’ş-şiyem hidiv-i kerîm* (güzel huylara sahip, cömert vezir) benzetmeleri yapılmıştır

Abdülkerim Efendi için “*ukde-güşâ-yı müşkil-i nâs* (insanların müşkilinin düğümünü çözen), *miştâh-ı fuzûl u kenz-i ecnâs* (çeşitli türlerin hazinesi ve faziletlerin anahtarı), *mir’ât-ı cemâl-i ‘ilm ü a’mâl* (ilim ve amel güzelliklerinin aynası), *mişbâh-ı revâh-ı feyz ü efzâl* (fazilet ve irfan neşesinin kandili) benzetmeleri yapılmıştır.

Bu fetvâlarda teşbih sanatı dışında tevriye, telmih, istihdam, mecaz, kinaye, mübalağa gibi edebî sanatlar da kullanılmıştır. Bunlara ait örnekler aşağıdaki beyitlerde görülebilir:

Mübalağa:

Kudsiyân müşkilâtını câyiz
Hâk-i pâyünden itse istiftâ

Zât-ı pâkûn gibi sade fçe-i kevn
Bir güher itmedi dahı peydâ

Olsa ger ‘ahdün ictihâda karîn
İhtilâf eylemez idi fukahâ

Bu beyitlerde “*Gökteki melekler müşkillerini senin eşiğine gelip sorsalar yeridir. Kâinatın küçük sedefi daha senin temiz zâtın gibi bir inciye ortaya koyamadı. Eğer senin zamanın içtihat devrine yakın olsaydı, fakihler ihtilafa düşmezdi.*” denilerek guliv derecesinde mübalağalar yapılmıştır. Bu mübalağalar, verilecek cevap öncesinde biraz da tavlama amacı gütmektedir.

Mecaz-ı mürsel:

Bir su’âlüm var ey yegâne-i dehr
İdeyim hâk-i pâyüne inhâ

Sadr-ı fetvâda dâyimâ Yâ-Rab
Ola kilik-i benâni ‘ukde-güşâ

Birinün zikrini tayy eyleyelüm
Gelmeye nâkilüme levs-i duhân

Bu beyitlerde genel anlamı zaman ve dünya olan *dehr* kelimesi, Osmanlı veya İslam dünyası anlamında özel anlamda kullanılmıştır. Ayağın tozu demek olan *hâk-i pây* ayak basılan yer, makam

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 7/1 Winter 2012

anlamında; *sadr-ı fetvâ* ise mahal ilişkisiyle, fetvâ makamı, şeyhülislamlık makamı anlamında kullanılmıştır. *Kilk-i benâni*, sebep ilişkisiyle, parmaklarıyla tuttuğu kalemle yazdığı fetvâ anlamında kullanılmıştır. *Duhân* ise, parça-bütün ilişkisiyle bütün, sigara anlamında kullanılmıştır. Böylece, mecaz-ı mürsel sanatı bu beyitlerde başarılı biçimde kullanılmıştır. Üçüncü beyitte, telmih ve tariz de söz konusu olup, bütün içme adetine telmihle: “*sözüme bütünün pisliği gelmesin* şeklinde tarizkâr bir ifade kullanılmıştır.

Tevriye, kinâye, istihdâm:

Hoca Sadeddin Efendi'nin fetvâsında geçen *Cerr-i mûsâ olur harâm-ı kabîh - Cezm ider ref' ü nasbı cerr-i sarîh* şeklindeki beyitte tevriyeli ve kinayeli bir kullanım görülmektedir. Burada Arapça bir gramer kaidesine telmih yapılarak cevap verilmiştir. Bu beyitte, Arapça bir nahiv kaidesine göre, bir harf-i cerr (tevriye ile: para almak), “ref” (bir kelimenin ötreli hâlde özne olma durumu; tevriye ile: azil)” veya “nasb (bir kelimenin fethalı hâlde nesne olma durumu; tevriye ile: atama)” durumunu açıkça cezm etmektedir. Yani, bir imamın menfaat karşılığı para alması haram olup, ref'i yani azli kesin, nasbı yani atamayı da kesilip yok edilmiş hâle getirmektedir. Bu beyitte istihdâm sanatı da bulunmakta ve birkaç anlamı bulunan *cezm* kelimesi *kat'î* anlamıyla ref' kelimesini; *kesmek* ile de nasb kelimesini istihdâm etmektedir. Bu fetvâ, manzum fetvâların edebî değeri için gösterilebilecek güzel örnekler arasındadır.

Benzer bir örnek de Bostânzâde Mehmed Efendi'nin fetvâsında görülmektedir. Hayalî olarak, “Zeyd'in 'Amr'ı döğdüğünü gören Hind'in korkudan çocuk düşürdüğü belirtilerek: *gurre gerekir mi?*¹⁵ diye sorulmuş ve bu soruya: “Bu şekilde cenin düşüğünde Hind'e hiç gurre (parlak, güzel) yüzü gösterilir mi” diye tevriyeli ve tecâhül de içeren bir cevap verilmiştir. Burada fikhî bir terim olan *gurre* kelimesi üzerinde oynanmıştır. *Gurre* “parlaklık; her şeyin başlangıcı; kameri ayların ilk günleri” demektir. Köle, cariyeye ve malların en seçkinlerine *gurretü'l-embâl*; güzel ve parlak yüze vech-i ağarr; açık ve nurani alına da *cebhe-i garra* denilmiştir. *Gurre*, fikhî bir terim olarak “düşürülen bir ceninden dolayı verilmesi gereken malî bir tazminat” olup, Hanefîlerde 500, Şafîîlerde 600 dirhem gümüşdür. Fetvâ şöyledir: “*Hind, Zeyd'in Amr'ı döğdüğünü görüp korkudan çocuk düşürse diyet cezası gerekir mi; Zeyd'e ceninin düşmesinin sebebi sensin denilerek diyetin onda birinin yarısını ver denilir mi? El-cevâb: Ceninin düşmesi bu şekilde gerçekleştiğinde, Hind'e(Hind) hiç gurre yüzü gösterilir mi(gösterebilir mi)?*” Parantez içine alınmış kelimeler metindeki şekil olup, fetvâ bu şekilde okunduğunda şöyle bir anlam da çıkmaktadır: “*El-cevâb: Ceninin düşmesi bu şekilde gerçekleştiğinde, Hind hiç gurre yüzünü gösterebilir mi?*” Yani, “*bu durumda Hind, (korkudan) hiç düşen cenini gösterebilir mi*” veya “*bu durumda Hind, hiç parlak, güzel yüzünü gösterebilir mi; kendisini belli edip bu durumunu ortaya koyabilir mi*” şeklinde bir anlam çıkmaktadır. Bu fetvâ da, manzum fetvâlarda ne derecede iddialı edebî sanatlar kullanılabildiğini gösteren bir örnek olmaktadır. Yukarıda belirtildiği üzere bu fetvâlar, Divan şiirinin güçlü temsilcilerinden şeyhülislâm şairlerce yazılmış ve gazel ve kasidelerin seçkin beyitleriyle boy ölçüşebilecek düzeyde bulunmuşlardır. Ancak, fetvâların bütün beyitlerinin edebî yönden bu şekilde iddialı olması da beklenmemelidir. Fetvâların fonksiyonları düşünüldüğünde böyle bir iddia zaten sözkonusu olmaz. Bu sebeple biz burada sınırlı sayıda örnek verebildik. Elimizde bulunan 22 manzum fetvânın 250 beyti analitik biçimde incelendiğinde, konularının çeşitli fikhî ayrıntılardan ibaret bulunduğu ve önceliğin bu konuların en kısa yoldan izah edilmesi olduğu görülmektedir. Dolayısıyla bu fetvâların edebî yönden fazla bir iddiasının bulunmadığını, ama yer yer, edebî yönden çok güzel örnekler sunulduğunu belirtmek durumundayız.

Son olarak, elimizdeki manzum fetvâlarda dil, üslup, kafiye ve cinasların başarılı biçimde kullanıldığını, vezinlerin de çoğunlukla kusursuz olduğunu belirtelim. Az da olsa bazı vezin kusurları göze çarpmaktaysa da, bunların istinsahtan kaynaklandığı hemen belli olmaktadır. Bu

¹⁵Düşürülen bir ceninden dolayı verilmesi gereken tazminat. (Bk. 13.fetvâ)

fetvâlarda en çok kullanılan kalıp 12 fetvâ ile cedîd bahrinden olup, onu remel bahri 6, hezec bahri 2, muzari ve serî' bahirleri de 1'er fetvâ ile izlemektedir. Fetvâları nazım şekillerine göre incelediğimizde de 15'i kit'a (12'si xa xa xa..., 3'ü aa xa xa...biçiminde) ve 7'si de mesnevi (aa bb cc..) nazım şekliyle karşımıza çıkmaktadır.

MANZUM FETVÂLARDAN ÖRNEKLER¹⁶

Elimizde bulunan 22 manzum fetvâdan bazılarının metinleri aşağıda verilmiş olup, makalenin hacminin çok genişlememesi için fetvâların yaklaşık yarısı seçilmiştir.

1.¹⁷

fe'ilâtün mefâ'ilün fe'ilün
 Ey Hudâvend-i 'akl-ı küll-fitrat
 Ki cenâbundur a'lem-i 'ulemâ
 Kudsiyân müşkilâtını câyiz
 Hâk-i pâyünden itse istiftâ
 Zât-ı pâkûn gibi sadeğe-i kevn
 Bir güher itmedi dahı peydâ
 Hak budur buldı sâhibin şimdi
 'İlm ü fazl u ma'ârif ü takvâ
 Olsa ger 'ahdün ictihâda karîn
 İhtilâf eylemez idi fukahâ
 Bir su'âlüm var ey yegâne-i dehr
 İdeyim hâk-i pâyüne inhâ
 Zeydün 'abdini gasb idüp Hâlid
 Nefsini kesse ücrete meselâ
 Ücretiyle ol 'abd-i magsûbun
 Yine bir 'abd-i âhar itse şirâ
 Ba'dehu ol gulâmı Zeyd-i fakîr
 İtse isbât eyleyüp da'vâ
 Sâbit oldukda Zeyd alur mı 'abdin
 Bu su'âlümde şübhe yok ammâ
 Yed-i Hâliddden 'abd-i sâniyi de
 Kâdir olur mı almağa şer'â
 Sadr-ı fetvâda dâyimâ Yâ-Rab
 Ola kilik-i benânı 'ukde-güşâ

el-cevâb:

Kesb-i 'abdile alınan 'abdi
 Alımaz Zeyd gerçi kim ammâ
 Hâlide Tayyib olmayup ol 'abd
 İder anı tasadduk-ı fukarâ
Ketebehü'l-fakîr Muhammed Bahâî 'afâ 'anhu

¹⁶ Manzum fetvâlar için yararlanılan ana kaynak, Almanya'nın München şehrindeki Bayerische Staatsbibliothek'te tespit edilen "Cod turc 266" nolu yazma eserdir. "yazmalar.gov.tr" den de geniş ölçüde faydalanılmıştır.

¹⁷ Bayerische Staatsbibliothek, Cod. Turc 266.

2.¹⁸

fe'ilâtün fe'ilâtün fe'ilâtün fe'ilün
 Hâtemü'l-müctehidîn hazret-i Şeyhü'l-İslâm
 Ki ser-â-pâ heme 'ilm ü hüner ü fazl u kemâl
 Mahber-i fazlı süveydâ-yı dil-i dânyâyî
 Kilk-i fetvâ-rakamı 'ukde-güşâ-yı işkâl
 Mâlmun nısfını Hind itse vasiyyet Zeyde
 Ba'dehu rihlet idüp göçse cihândan fi'l-hâl
 Zevc-i metrûkı 'Amır kalsa hemân bes vâris
 Müşterek ola mı zevciyle 'aceb beytü'l-mâl
 Nısfî mûsâ-leh olan Zeyd ider mi ihrâz
 Nısf-ı bâkî nic' olur 'Amra nedür hisse-i mâl
 Nicedür emr-i şer'-i mes'ele (hem) müftiye
 Nicedür kavlı-i esah yâ nicedür sıdk-ı makâl

el-cevâb:

Nısfî mûsâ-leh olan Zeyd alur bî-minnet
 Nısf-ı âhardadur ancak sühan-ı ehl-i kemâl
 Nahlet-i Hindi ki zevc itnese aslâ (ancak) tecvîz
 Süls-i külli ol alur südsin alur beytü'l-mâl
 Münderic zımn-ı meşâhîr-i kütübde bu kelâm
 Mündemic simat-ı te'lîf-i selefde bu makâl
 İtmemiş sûret-i tecvîze işâret birisi
 Kılmamış nevk-i kalemler biri hall-i işkâl
 Lîk üstâd-ı ecelKâdi Zahîrüddînün
 Vâlid-i mâcidi tahrîre iderlerse su'âl
 Dir ki tecvîz idicek zevc alur evvel rub'ın
 Beyt-i mâla konulur fazla kalan rub'u'l-mâl
Ketebehü'l-fakîr Muhammed Bahâî 'afâ 'anhu

3.¹⁹

mef'ûlü fâ'ilâtü mefâ'ilü fâ'ilün
 Ey müfti-i zamâne vü hallâl-ı müşkilât
 Zât-ı şerîfün ekmel ü keşşâf-ı rûzigâr
 Fevt oldı Hind zevcini hem vâlideynini
 Hembir kızını terk idüp ey müfti-i kibâr
 Şer'-i şerîfle nice olur kısmeti bunun
 Gâfildurur bu mes'eleden kâdî-i diyâr

el-cevâb:

Zevcine rub' u vâlideye süds olup nasîb
 Nısf ile süds duhter ile mâdere değer
 Nassâ egerçi on ikiye mahrec-i sihâm
 Ammâ ki bi'z-zarûre on üç (hem) 'avl ider
Ketebehü'l-fakîr Muhammed Bahâî 'afâ 'anhu

¹⁸ Bayerische Staatsbibliothek, Cod. Turc 266.¹⁹ Bayerische Staatsbibliothek, Cod. Turc 266.

4.²⁰

fe'ilâtün(fe'ilâtün) fe'ilâtün fe'ilün
 Dinle ey müfti-i hak-gûy u hakâyık-iz'ân
 Bu iki müşkilimiz hall idüp eyle ihsân
 Zeyd 'Amr ile latîfe iderek
 Tütünün hallini itse iz'ân
 Zeyd dahi dise ki hall ise eger
 Boş ola zevcem olan Hind el-ân
 Boş olur mı kişinün avratı böyle sözile
 Var mıdur hürmetine işbu duhânun burhân
 Birisi dahı bir ehl-i hirefe
 Bey' idüp bir nice kantâr ketân
 Va'desi olmadın anun itmâm
 Âteşe yansa olup cümle ziyân
 Bey' iden kıymetin anun andan
 Almaya kâdir olur mı ol cân
 Lutf idüp müşkilimiz hall idüben (hem) sultân
 Olasın mazhar-ı eltâf-ı Rahîm ü Rahmân

el-cevâb:

Dinle ey nâzım-ı sâhib- 'irfân
 İdelüm müşkilünü hall ü beyân
 Birinün zikrini tayy eyleyelüm
 Gelmeye nâkilüme levs-i duhân
 Yed-i bâyi' de halâl oldu ise
 Alıma akçasını kıl iz'ân
 Müşterî vaz'-ı yed itdükde eger
 Muhterik oldu ise ol ketân
 Semen in bâyi' e lâ-büdd virüp ol
 Gerçi bî-çâre çeke haylî ziyân
 Böyledür hükm-i şerî'at bunı bil
 Nazar-ı pâküni eyle im'ân
Ketebehu EbûSa'id el-fakîr 'afâ 'anhu

5.²¹

fe'ilâtün mefâ'ilün fe'ilün
 Bir imâmun gınâsı muğni iken
 Kılssa dâ'im su'âl-i vech-i sarîh
 Ana yevm-i cezâ 'azâb ola mı
 Ya ana iktidâ olur mı sahîh

el-cevâb:

Cerr-i mûsâ olur harâm-ı kabîh
 Cezm ider ref' ü nasbı cerr-i sarîh
Ketebehu Sa'deddîn

²⁰ Bayerische Staatsbibliothek Cod.Turc 266.

²¹ Bayerische Staatsbibliothek Cod.Turc 266.

6.²²

fe'ilâtün mefâ'ilün fe'ilün
 Ey re'îs-i mecâmi'-i 'ulemâ
 Ey sezâ-vâr-ı 'izzet ü tebcîl
 Bu su'âle nedür cevâb-ı savâb
 Bize eyle beyân 'ale't-tafsîl
 Zeyd bir kulını virüp 'Amra
 Eylese bey' için anı tevkîl
 'Amr dahi satup kulu Bişre
 Semen in eylese anun te'cîl
 Câ'iz olur mı böyle bey'i anun
 Yoksa lâzım mıdur anı ta'cîl
 Bu su'âle virüp cevâb-ı savâb
 Âhîretde bulun sevâb-ı cezîl

el-cevâb:

Zeyd itdükde 'Amrı bey'e vekîl
 Virmese ana ruhsat-ı te'cîl
 İhtilâf eylemiş rivâyetler
 Budur ammâ sahîh-i kavî-i cemîl
 Anı câ'iz görür imâm-ı hümâm
 Müddeti ola ger kasîr ü tavîl
 Sâhibi görmüş anı kim câ'iz
 Müte'ârif ise eger te'cîl
 Dimiş ammâ İmâm Ebî Yûsuf
 Ahsen-i vechile idüp tafsîl
 Bey'i Zeydün ticâret için olup
 'Amrı ol bey'e itmiş ise vekîl
 Bir ecil ile satsa kim ol kul
 Satıla ol semenle bi't-te'cîl
 Câ'iz olur bu vechile bey'i
 Lâzım olur ki eyleye ta'cîl
 Olsa ammâ ki bey'i hâcet için
 'Amrı anunçün eylese tevkîl
 Câ'iz olmaz mü'eccelen bey'i
 Budurur muktezâ-yı sevk-i delîl
 Virilüp bu kelâmıla fetvâ
 Böyledür nakl-i hâdiyâne sebîl
 Olalar gark-ı bahr-ı rahmet-i Hak
 Bulalar âhîretde ecr-i cezîl
Kâle hâzâ Muhammed ibni Ebî
Es'adin Sa'din 'asrihi bi-delîl
İmle'en minhü mennihi ebeden
*Ebbeduni kerâmeten ve cemîl*²³
Ketebehu Muhammed bin Sa'deddîn-i fakîr 'afâ 'anhu

²² Bayerische Staatsbibliothek Cod.Turc 266.

²³ Bu fetvâda kaynak gösterilen Muhammed ibni Ebî Es'ad Sa'd'ın, kendi asrında verdiği delille Sadedin Efendi'ye ikramda bulunduğu belirtilmiştir.

7.²⁴

mef'ûlü mefâ'ilü mefâ'ilü fe'ûlün
 Zeyd 'Amrı dögerken göricek korku ile
 İlkâ-i cenîn itse eger gurre olur mı
 Sensin sebeb ilkâ-i cenîne diyü Zeyde
 'Öşr-i diyetin nısfını var vir dinilür mi

el-cevâb:

mef'ûlü mefâ'ilü mefâ'ilü fe'ûlün
 Bu vechle vâki' olıcak sıkı cenînün
 Hîç Hinde 'aceb gurre yüzi gösterilür mi²⁵
 Bostânzâde

8.²⁶

fe'ilâtün mefâ'ilün fe'ilün
 Müfti-i müşkil-i savâb u hatâ
 Mesned-ârâ-yı mahfel-i fetvâ
 Müşkilüm var cenâbuna geldüm
 Eylerem hazretünden istiftâ
 Dinle ey sâ'il-i savâb u hatâ
 Müşkil-endâz-ı mahfel-i 'ulemâ
 Kahve hakkında zikr olan şübehât
 Vahîdür cümlesi medâr-ı riyâ

 Evvelâ balgamı izâle eder
 Eridip mahv ider komaz aslâ
 Gaseyân ile kayye mâni'dür
 Nef'i var ağza dahi dir hükemâ
 Bostânzâde Mehmed Efendi

9.²⁷

fe'ilâtün mefâ'ilün fe'ilün
 Ey şeref-bahş-ı mesned-i iftâ
 Kâ'id-i rekb-i cümle-i fuzalâ
 İlm ü fazl içre bahr-ı râ'iksin
 Gülşen-i fıkha nehr-i fâ'iksin
 Bir su'âlim var ey kerîmü'ş-şân
 N'ola itsen cevâbıla ihsân
 Zeyd bir karyeye varup bağyen
 Bassa ol karye evlerin 'amden
 Katl idüp bî-güneh bir insânı
 Dahi gasb itse niçe hayvânı

²⁴ Bayerische Staatsbibliothek Cod.Turc 266.

²⁵ Nüshada : "Hîç Hinde'aceb gurre yüzi gösterebilir mi" şeklinde. (BSB cod 266)

²⁶ Bu fetvâ, sualiyle birlikte 64 beyit olup, uzunluğu sebebiyle sadece soru ve cevap kısmı alınmıştır.

²⁷ *Behcetü'l-fetâvâ*, Bayerische Staatsbibliothek Cod. Turc 54, yk. 48a; yazmalar gov.tr: 03 Gedik 18051 32b/ Râşid Efendi 389, 37b/ 06 Mil Yz B 893, 59b/ 06 Mil Yz B 592, 67b/ 06 Mil Yz B 827, 56b.

İki hâmil hirâs havfindan
 İtse ilkâ o demde cevfinden
 Hulki beyyin iki cenîn-i zeker
 Biri hayy biri meyyit-i bî-fer
 Lîk Zeyd olmasa yek ü tenhâ
 Olsa yanında bir niçe süfehâ
 Mâl ashâbı hem velî-i katîl
 İtseler bu şehâdeti tahmîl
 İki kimseye karyeden farzâ
 Tutalar mı şehâdeti şer'â
 Nicedür bunda hükm-i şer'-i kavîm
 Ey cemîlü'ş-şiyem hıdîv-i kerîm

el-Cevâb

Eyle ey sâ'il-i zekî-i nebîh
 Gûş-ı isgâyı kavlüme tevcîh
 Zeyd ü tâbî'leri olan süfehâ
 Merhamet-düşmenân-ı ehl-i şekâ
 Sâhib-i imtinâ'-ı kahr u şükûh
 İtse beyne'l-enâm eger o gürûh
 Aldılarsa basup mücâhereten
 Halkun emvâlini mükâbereten
 Bâb-ı kuttâ'da Kitâb-ı Menah
 Bu su'âle yazar cevâb-ı esah
 Hükm-i kat'-ı tarîk-i bî-pervâ
 Haklarında kuzât ider icrâ
 Mâlmı sâhibi bulursa eger
 Aynını yedlerinden ahz eyler
 Tâlif ü mütlefe zamân olmaz
 Bunlara afv ile emân olmaz
 Vâcibü'l-katldür bular haddâ
 'Afv olunmaz anun için ciddâ
 Şâhid olmaz ahâlî-i karye
 Husamâdur bular bilâ-mirye
 Budurur muktezâ-yı şer'-i hatîr
 Nûsha-i hâtırunda kıl tahrîr
 Yenişehirli Abdullah Efendi

10. El-ferâ'iz²⁸

mef'ûlü mefâ'ilün fe'ûlün
 Ey 'ukde-güşâ-yı müşkil-i nâs
 Miftâh-ı fuzûl u kenz-i ecnâs
 Mir'ât-ı cemâl-i 'ilm ü a'mâl
 Mısbâh-ı revâh-ı feyz ü efzâl
 Terkitse cihâmı Zeyd-i kâmil
 Kalsa giri zevci Hind hâmil

²⁸yazmalar.gov.tr, 03 Gedik 18051, Afyon Gedik Ahmet Paşa İHK, 161b. (165 yapraklık kitabın ilk sayfasında "Fetâvâ-yı Şeyhülislâm Abdülkerim Efendi" yazılıdır.

Hem mâderi hâмили Züleyhâ
Kim hamli eb-i Zeydden ola
Mîrâsı nice iktisâm iderler
Ya'nî ne kadar sihâm iderler

el-cevâb

Tashîh olunur yigirmi dördten
Taksîmini dinle anla benden
Hind üçünü dördini Züleyhâ
Alur olur on yedisi ibkâ
İki seneden ekalde Mennân
Hinde bir oğuldan idüp ihsân
Eyler oğul on yediye ihrâz
Olmaz ana ferd-i vâhid enbâz
Ünsâ doğarise on iki sehm
Ana virilür eyâ sühan-fehm
Altı aya dek eger Züleyhâ
Dünyâya veled iderse ilkâ
Beş sehm ana olunur i'tâ
İster(se) zeker olsun ister(se) ünsâ

11.²⁹

fe'ilâtün mefâ'ilün fe'ilün
'Abd-i memlûki zevcesine talâk
Virse mevlâ anun olur mı şikâk
Vâki' olur mı bu talâk sarîh
Vir cevâbı anun ne ise sahîh

el-cevâb:

Vâki' olmaz talâkı mevlânun
'Abdidür mâlik-i talâkı anun
Bu cevâb-ı savâbı yazdı Rızâ
Anı me'cûr ide cenâb-ı Hudâ

Sonuç

Osmanlı'da şeyhülislâm veya müftülere nazmen sorulmuş ve aynı şekilde cevap verilmiş fetvâlar Türk dili ve edebiyatı için de çok orijinal bir malzemedir. Bu fetvâlar meselelerin manzum hâlde sorulması üzerine verilmiş ve şeyhülislâm veya müftülerin şair olmasıyla yakından ilişkili bulunmuştur. Güçlü birer şair olan şeyhülislâm veya müftülerce yazılan bu fetvâlar, Divan şiiri nazım şekillerinin ahenk ve üslubunu aynen taşımış, vezin ve kafiyeye de çok az kusurlu olmuşlardır. Bu fetvâlar Klâsik Türk Edebiyatında bir tür olarak ele alınabilir. Zira, fetvâ gibi teknik bir konuda meseleye edebî yönden nasıl yaklaşıldığı önemli bir husustur. Bu fetvâlar okunurken fikhî ve edebî kültürün yanında, fetvâlarda gözetilen dil ve üslup özelliklerinden de haberdar olunması gerekmektedir. Mesela *gurre*, *cerr*, *ref'*, *nasb*, *siâyet*, *Züleyha*, *Hind* vb. birçok

²⁹*Câmiü'l-fetâvâ*, "yazmalar.gov.tr: 22 Sel 6094, s.24.

ıstılahî anlam bilinmezse bu fetvâların anlaşılmasında güçlük ortaya çıkabilmektedir. Bu makale, manzum fetvâların edebî yönden de ayrıca incelenmesi gerektiği düşüncesinden hareketle hazırlanmıştır. Bu inceleme sonucunda, bu fetvâların edebî yönden pek zengin olmayıp vasat bir görünüm arz ettikleri anlaşılmaktadır. Ancak, bu fetvâlar sadece fikhî konuları nazmen anlatan manzumeler olarak da görülmemeli, içlerinde edebî yönden değerli beyitlerin mutlaka bulunabileceği göz önünde bulundurulmalıdır. Bu fetvâlar aynı zamanda, Osmanlı müftü ve şeyhülislâmlarının şair tabiatlarıyla parlak ve kıvrak zekalarını gösteren birer nümune durumundadır.

KAYNAKÇA

- AKGÜNDÜZ Ahmed, **Osmanlı Kanunnameleri ve Hukukî Tahlilleri**, İstanbul, 1990.
- AKSOY Mehmet, **Şeyhülislamlıktan Bugüne Şeyhülislamlıktan Diyanet İşleri Başkanlığına Geçiş**, Köln,1998.
- ATAR Fahrettin, **Fetvâ**, DİA, İstanbul, 1995, XII, 486.
- AYDIN M. Akif, **Osmanlı'da Hukuk, Osmanlı Devleti Tarihi**, Feza Gazetecilik, İstanbul1999, II.
- AYDIN Mehmet Akif, **Türk Hukuk Tarihi**, İstanbul, 2001.
- BALTACI Cahit, **15. ve 16. Asırlarda Osmanlı Medreseleri**, İstanbul, 1976.
- BİLGE Mustafa, **İlk Osmanlı Medreseleri**, İstanbul, 1984.
- BİLMEN Ömer Nasuhi, **Hukuk-ı İslamiyye ve Istılahat-ı Fıkhiyye Kamusu**, İstanbul, 1976.
- CİCİ Recep, **Osmanlı Hukuk Düşüncesini Etkileyen Başlıca Kaynaklar**, UÜ İFD, Bursa, 1999, 8/8, s. 231, 233.
- CİN Halil-AKGÜNDÜZ Ahmet, **Türk Hukuk Tarihi**, C: 1, OSAV Yayınları, İstanbul,1995.
- ÇELEBİOĞLU Amil, **Türk Edebiyatında Manzum Dinî Eserler**, Eski Türk Edebiyatı Araştırmaları, MEB yayını, İstanbul, 1998.
- DÜZENLİ Pehlul, **Osmanlı Hukukçusu Şeyhülislâm Ebussuûd Efendi ve Fetvâları**, SÜ SBE,basılmamış doktora tezi, Konya, 2007.
- ERGİN Hayri, **18. yy. Fetvâlarına Göre Osmanlı'da Günlük Hayat**(Behcetü'l-fetâvâ örneği), Yüksek Lisans tezi, Gazi Üni. SBE, Ankara, 2006.
- HEYD Uriel, **Osmanlı'da Fetvâ Müessesesinin Bazı Tezahürleri**, (Çev.Fethi Gedikli), Hukuk Araştırmaları Dergisi, 9/1-3, 1995.
- IMBER Colin, **Ebussuud:The Islamic Legal Interpretation**, California, 1997.
- LEVEND A.S., **Dinî Edebiyatımızın Başlıca Ürünleri**, TDAY Belleten, 1972, ss.35-80.
- MARDİN Ebu'l-Ula, **Fetvâ**, İA, İstanbul, 1977, IV, 582.
- ÖRSTEN Seda, **Osmanlı Hukukunda Fetvâ**, AÜ SBE, Y.lisans tezi, Ankara, 2005.
- UZUNÇARŞILI İ.H.,**Osmanlı Devletinin İlimiye Teşkilatı**, TTK 2.bsk., Ankara, 1965.

Yazma Eserler:

Milli Kütüphane, yazmalar.gov.tr'den:

Seyyid Ahmed Efendî, *Netîcetü'l-fetâvâ*, 01 Hk 521, Adana İHK.

Behcetü'l-fetâvâ, Râşid Efendi 389, 06 Mil Yz B 893, 06 Mil Yz B 592, 06 Mil Yz B 827.

Câmiü'l-fetâvâ, Edirne Selimiye Yazma Eser Kütüphanesi, 22 Sel 6094.

Fetâvâ, 03 Gedik 18294/1, Afyon Gedik Ahmet Paşa İHK.

Fetâvâ, 03 Gedik 18051, Afyon Gedik Ahmet Paşa İHK.

Fetâvâ, 03 Gedik 18430, 18400/1, Afyon Gedik Ahmet Paşa İHK.

el-Fetâvâ, 06 Mil Yz A 7468.

Fetâvâ-yı Alî Efendî, 60 Zile 56/1, Tokat Zile İlçe HK.

Fetâvâ-i Vessaf, 60 Hk 129, “ “.

Fetâvâ-yı Yahyâ Efendi, 60 Hk 414, “ “.

Fetâvâ-yı Nu'mâniye, 19 Hk 1685, Çorum Hasan Paşa İHK, 240 yk.

Fetâvâ-yı Ferâ'iz, 19 Hk 1664, “ “.

Bayerische Staatsbibliothek, München, Cod. Turc 266.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 7/1 Winter 2012